

Dit plaatje van een koning en een aantal Britse officieren is niet meer dan een aanleiding om iets te zeggen dat mij hoog zit. Stelt u zich voor het station in Utrecht op een vrijdag omstreeks half zeven, 's avonds. Stampvolle treinen, mede door een groot aantal militairen, verlofgangers. Op de trappen naar en van de perrons moeten de reizigers rechts houden. Of op overtredding straf staat, weet ik niet; dat vele reizigers zich niet aan de regel houden is zeker. Op de vrijdagen staat er militaire politie in de middengang, die onverbiddelijk de miliciens, die links lopen terugzendt. Onverbiddelijk ja, wat betreft recruten en gewone soldaten en misschien nog sergeants; maar daar houdt de onverbiddelijkheid op, want de militairen van hogere rang – ik zag een paar vaandrags, een luitenant en een kapitein links lopen – kregen een waarschuwing en mochten doorlopen.

Het komt mij voor dat hier iets scheefs is. Ten eerste bestaat voor de stationswacht, voor de M.P.'s, de gewone legerhiërarchie niet, in geval van een overtredding; ten tweede maakt deze ongelijke manier van behandelen een zeer siechte indruk op de „gewone” overtredders en op allen die zich aan de regel van het rechtshouden houden en dus is hier inbreuk gepleegd op het beginsel van recht en gerechtigheid; gelijke straf bij gelijk vergrijp, geen privileges. Nu weet ik niet of de instructie van de stationswacht zo is als deze in Utrecht volgde. Het is mogelijk, dat deze jongens er voor terugschrokken om een meerdere terug te zenden. In het eerste geval is de instructie niet juist, in het tweede geval is de stationswacht niet goed opgetreden, maar in ieder geval werd het rechtvaardigheidsgevoel van mij en velen met mij, gekwetst.

En nog eens duidelijk kwam naar voren, wat de basis is van wat wij rechtvaardigheid noemen: gelijke monniken, gelijke kappen. De militaire hiërarchie mag geen rol spelen waar hoog of laag een overtredding begaan. Afgescheiden dan nog dat de meerdere een voorbeeld dient te geven. Maar dat is vers twee.

MENS

en Wereld

Gesloten poorten

An het begin van deze week is de Expo gesloten.

Dat is een gebeurtenis om even bij stil te staan. Het bezoek aan de wereldtentoonstelling is voor miljoenen een bijzondere ervaring geweest. Daar waren de volken der aarde bijeen, vrolijk, op z'n zondags, met vlaggen en muziek, spuitende fontein en sprookjesachtige verlichting. Oost en west. En elk bood zijn beste dingen aan. Een wereld van de schone, bedriegelijke schijn? Die was er natuurlijk ook. Op een feest laat men zijn ruzies en vuile was thuis. En alleen de naievelingen denken dan dat het tijdperk van de harmonie en van de absolute zuiverheid is aangebroken. Natuurlijk was de Expo een demonstratie van winstbejag en concurrentie. De propaganda voor verwerpelijke zaken droeg er haar masker. Het ijzeren gordijn had men voor de gelegenheid met bloemetjes beschilderd. De atoomkracht diende er uitsluitend de ontwikkeling van de welvaart. Slechts even flitste in het Japanse paviljoen een andere indruk voorbij.

Maar men moest al een bijzonder beurse zuurpruim zijn om van de wereldtentoonstelling thuis te komen met het gevoel beetgenomen te zijn en gewandeld te hebben temidden van honderdduizenden die zich voor de gek lieten houden. Nee, iedere bezoeker is, bewust of onbewust, met een andere indruk teruggekeerd. Elk land probeerde te laten zien wat het in het bijzonder kon presteren, waarin het uitmuntte. Elk land streefde er tevens naar in het licht te stellen welke bijdrage het leverde aan de internationale welvaart en aan de internationale cultuur. Zo ontstond één grote gemeenschappelijke manifestatie van de menselijke scheppende vermogens. Men voelde zich daar als bewoners der aarde goed en gezond. De wereld is toch bewoonbaar te maken, het is toch mogelijk om er zich thuis te voelen.

Waar men ook kwam, overal werd duidelijk, dat welvaart en vooruitgang twee grote magnetische krachten zijn voor de volkeren der aarde. De tijd van berusting in onmenselijke ellende is definitief voorbij.

Men gelooft overal dat de mens in staat is honger, armoede en ziekte te overwinnen. Dat is geen utopie noch overmoed, maar een aangelegenheid van hard werken in het besef van wat mens-zijn betekent.

En daardoor was het ook mogelijk van de Expo een eenheid te maken. Men zou kunnen verwachten dat er een allegaartje ontstond, omdat elk land met z'n zo geheel eigen zaken naar voren wilde komen. De indruk werd echter niet bepaald door al die afzonderlijkheden, maar door de eigen plaats van ieder in het geheel van de moderne wereld. Het was alsof in de aanleg en de architectuur deze gezamenlijkheid vorm had gekregen. Maar bovenal sprak uit die vormgeving de heldere opgewektheid, welke de stemming is van gezonde mensen die de toekomst met vertrouwen tegemoet zien.

Het is heus niet overbodig of overmoedig dat de wereld zich zelf eens in die spiegel ziet. Zelfvertrouwen is een kostbaar bezit en een enorme kracht ten goede. Miljoenen mensen moeten daar deze zomer iets van hebben gevoeld toen zij de Expo bezochten. Bovendien deden zij deze ervaring op in een waarachtig internationaal milieu waarin ieder onbelemmerd zich zelf kon zijn en er even goed thuis hoorde als de ander.

Hoog boven al die vrolijke kleuren en klanken uit verhief zich al die tijd het atomium, modern en schitterend symbool van onze tijd, omvattende levenskracht, intelligentie en geest van de steeds boven zich zelf uitgrijpende mens.

B. C.

KRITISCH ALLERLEI

Deze keer kan KA-er het zich eens gemakkelijk maken. Er zijn de afgelopen weken door enkele mensen zulke waarheden of merkwaardigheden gezegd en geschreven, dat hij voor een groot deel kan volstaan met citeren. Te beginnen met de voortreffelijke rede, die de oude Duitse wijsgeer prof. dr. Karl Jaspers heeft uitgesproken op de Frankfurter Buchmesse, nadat hem de Vredesprijs van de Duitse boekhandel was uitgereikt. Sprekend over de voorwaarden, die voor ware vrede noodzakelijk zijn zei hij o.m. volgens het verslag in de NRC van 1 oktober:

„Eerst vrijheid, dan vrede, wat iets anders is dan een door angst of door een toeval gehandhaafde vrede, zoals we die op het ogenblik kennen. Vrijheid nu, die alleen tot vrede kan leiden, is weer onmogelijk zonder waarheid. Tot een werkelijke waarachtigheid wekte hij (Jaspers) het Duitse volk op. Voor de gehele „vrije” wereld geldt trouwens – volgens J. – dat zij niet werkelijk vrij is; zij onderscheidt zich van de totalitaire gemeenschap alleen door de kans die er bestaat vrij te worden. Daarvan wordt, ook in Duitsland, onvoldoende gebruik gemaakt.”

Jaspers noemde beide grote partijen in de Bondsrepubliek onwaarschijnlijk, de ene door het zich vastklampen aan het marxisme, de andere door zich christelijk te noemen, terwijl zich „doch eine politische Partei auf den biblischen Glauben nicht redlich gründen lässt” („terwijl, in redelijkheid, het bijbelse geloof geen grondslag is voor een politieke partij”). Optimistische ficties, een gezapige rust of een redeloze angst staan in Duitsland in de weg van een werkelijk zelfbewustzijn en verantwoordelijkheidsgevoel.

De vrede acht Jaspers mogelijk, wanneer iedereen voor zichzelf, door zijn manier van leven, streeft naar waarheid en vrijheid. „Die Frage des Friedens ist nicht zuerst eine Frage an die Welt, sondern für jeden an sich selbst” („De vraag, wat vrede is, is er geen die men tot de wereld moet richten, maar tot zichzelf”), „Oude waarheden” noemt de verslaggever van de NRC de zaken, die Jaspers aansneet, maar wat is oud als het waarheden zijn? Jaspers' uitingen manen ook ons tot ernstig en diep nadenken.

De „Parool”-medewerker, die de rubriek „Nieuws uit de kerken” verzorgt, verzucht, in het blad van 10 oktober: „Wie regelmatig (ambtshalve) de Nederlandse kerkelijke pers – vooral die van protestantsen huize – doorleest, wordt steeds weer getroffen door een sombere mineurtoon. Door een toon van beklag. Door een zelfkritiek, die onge-

twijfeld gerechtvaardigd zal zijn en misschien ook wel zijn nut zal hebben, maar die op den duur van een pijnlijke zelf-pijniging blijk geeft.” Deze „vele mineurstemmen”... „kunnen de niet-kerkelijk gezinde aan het gnuiven brengen,” zegt die Parool-medewerker. Wij kunnen aan deze zachte aandrang tot citeren geen weerstand bieden, maar weten niet, of „de niet-kerkelijk gezinde aan het gnuiven” toekomt, als hij de jammerklachten der kerkelijken leest. Maar dit laten we aan hem zelf ter beoordeling over.

Uit „Woord en Dienst” (ouderling P. H. Muller): „... in 't algemeen gesproken voelt de moderne mens, jong of oud, niets voor een kerkdienst, waarin hem eerst een half uur liturgie (opstaan, zitten, zitten, opstaan) en vervolgens nog eens een half uur „preek” wordt toegediend... die in tal van gevallen wordt voorgedragen op een wijze, die doet vervelen of tot ergernis brengt. Typerend voor ons kanselwerk is bovendien het gemis aan gezonde humor. Hoewel het Evangelie een blijde boodschap is, schijnt de verkondiging nooit de bevrijdende lach te mogen oproepen...”

Uit „Hervormd Amsterdam” (ds. R. B. Evenhuis): „Aan 950 jongeren in beide Willem de Zwijgergemeenten werd een uitnodiging gezonden voor de weer beginnende catechisatielessen. Let wel, dit waren alleen de kinderen uit belangstellende en min of meer meelevende gezinnen, niet die uit de gezinnen die van de kerk vreemd zijn. Van deze 950 verschenen er de eerste keer... 46... Wanneer ik zeg, dat dit verontrustend is, druk ik mij natuurlijk nog veel te zwak uit. Het is zo ontstellend, dat alle woorden hier tekort schieten. En het meest verontrustende is, dat de gemeente hierover praktisch in het geheel niet verontrust blijkt te zijn... Als ik hier op let, geloof ik niet meer in de toekomst van onze kerk...”

In „Hervormd Zwolle” stelt ds. B. Gast vast, dat bij een bepaalde feestelijke plechtigheid in zijn stad geen enkele kerkelijke tegenwoordiger was uitgenodigd en hij concludeert (volgens het citaat in „Het Parool”): „Ik schrijf dit voor u, gemeente, omdat dit, dacht ik, een vrij duidelijk teken is: weet het goed, gemeente, in 1958 maakt de „wereld” de plannen voor de toekomst en daarbij speelt de kerk geen enkele rol meer!... Er is geen enkele reden om daarover te jammeren of de overheid van onhoffelijkheid te beschuldigen, de dingen liggen nu eenmaal zo...”

Uit „Opdracht” – tijdschrift voor het godsdienstonderwijs van de Herv. Raad voor Kerk en School – haalt „Het Parool” enkele resultaten aan van een en-

quête, gehouden onder studenten, over de vraag „Wat heeft het godsdienstonderwijs op de middelbare school u gegeven?”. „Een groot aantal studenten antwoordde „niets”. Een student vermeldt achter zijn onderstreepte antwoord „niets” nog: „... hoewel het een christelijke school was! Een Gratingse student zegt, dat hij inzicht heeft gekregen, niet in de bijbelse verkondiging maar in de „vaak ergerlijke onverdraagzaamheid” en dan tussen haakjes: („Het was een chr. lyceum, waar de leraar waarschijnlijk aan bepaalde theologische eisen moest voldoen”).

Weet u, „Parool”-medewerker, welke vraag ons nu het sterkst intrigeert? Of men zich in kerkelijke kring eindelijk eens gaat afvragen, welke de werkelijke oorzaken zijn van de voortdurend toenemende onkerkelijkheid in ons land? Want niemand kan – na het lezen van bovenstaande citaten – hun die menen representanten van die on- of buitenkerkelijken te zijn, verwijten dat zij die onkerkelijkheid hebben geschapen of dat zij haar voortdurend in de hand werken (hoewel dit verwijt maar al te dikwijls te beluisteren is). Of dit „hand-in-eigen-boezemsteken” veel zin heeft, of het uiteindelijk de onkerkelijkheid zou kunnen keren is een vraag, waarop wij een antwoord willen noch kunnen geven. Ook al, omdat het probleem te gecompliceerd is, want daarbij spelen niet slechts kerkelijke of liturgische factoren een rol, maar ook maatschappelijke, wetenschappelijke en psychologische. Om de „Parool”-man het volle pond te geven, citeren wij ook nog het (kerkelijk) hoopgevende stukje, dat ds. A. Faber schreef in „Kerk en Wereld”:

„Afval van de kerk is... een historisch louteringsproces, waarover wij geen tranen met tuiten moeten huilen. Wie daar tegenover durft te stellen, hoeveel méér gewicht aan beslist kerkelijk en gemeentelijk leven wij hebben verworven, hoeveel intense theologische bezinning er in onze eeuw is losgekomen, hoeveel offervaardigheid en persoonlijke stellingname in de gemeente van nu wordt aangetroffen, welnu: zulk een onafhankelijk beoordelaar van de situatie kan zich oprecht verheugen over het vele grote en nieuwe, dat in onze tijd tot stand is

gekomen.”

Maar om de kring te voltooiën zouden wij ds. Faber willen verwijzen naar de jammerklachten, welke wij hierboven weergaven. Of wij er om zullen gnuiven, „Parool”-medewerker? Meen dat niet, want het Humanistisch Verbond is niet geschapen om zich per se te verheugen over de moeilijkheden in kerkelijke kring, wel om te trachten een nieuwe geestelijke basis te schenken aan hen, die de kerkelijke te wankel vinden of de kerkelijke taal niet meer (kunnen) verstaan. Hoeveel hoon-gelach – o, „Parool”-medewerker – heeft er dikwijls niet geklonken in kerkelijke kring over dit pogen van mensen, die niet kunnen – heel wat anders dan niet willen! – geloven in het bestaan van een persoonlijke god, die dit ondoorgrondelijke heelal zou besturen? Ook ten aanzien hiervan zou het uitermate gezond zijn, als men in kerkelijke kring eens wat dieper trachtte te schouwen. Dieper, dus los van dogma's, conventie, vooroordelen en meerderwaardigheidsgevoelens.

Welke ellendige zaken zijn toch die twee processen, welke aan de gang zijn om het bezit van een kind. Wij doelen op de zaak voor het Internationale Hof van Justitie in Den Haag – tussen Nederland en Zweden – met als „inzet”, de twaalfjarige Elisabeth Boll, en op het touwtrekken om Doreen Sherwood Saffir. Doreen is een Amerikaans meisje, dat na het echtscheidingsproces tussen haar ouders aan haar moeder werd toegewezen, maar door haar vader naar Nederland is gevoerd. Toen enkele weken geleden de moeder haar tienjarige dochtertje kwam halen werd het kind ergens in Twente, of Duitsland, verstoep. De vader heeft appel tegen het Amerikaanse vonnis aangetekend, de moeder zal op haar wijze verder vechten om het kind te hebben.

„En wie vechten voor de rechten van de kinderen?”, zouden wij willen vragen. Moet ook bij dergelijke zaken niet de eis worden gesteld, welke bij Nederlandse adoptieregelingen primair is: alles moet geschieden in het belang van het kind! Zowel Elisabeth als Doreen lijken nu pionnen op het familiebord, terwijl zij er de koninginnen hadden moeten zijn.

Nooit, nooit, en nooit

Nooit, nooit en nooit vind ik tevredenheid:
De zon gaat onder, ik verspeelde tijd,
De zon gaat op, en ik verspeel den tijd:
Geen zonde geeft den mensch tevredenheid.

Geen akker vind ik, diep genoeg geploegd;
Geen oorlog vind ik, diep genoeg gehaat;
Geen mensch vind ik, sterk genoeg tegen 't kwaad;
Geen dichter vind ik, heeft genoeg gezwoegd.

Dat vind ik; alhoewel 'k een zondaar ben:
Juist daarom, omdat ik het kwade ken,
En vraag: Wie van u gaat mij voor met licht?
Welk mensch? Jawel! De Heiligen! Allicht!
Maar ik ben niet als zij, ik word het nooit;
Nooit, nooit en nooit, en nooit, en nooit.

J. W. F. Werumeus Buning; uit: „Dagelijksch Brood”, N.V. Em. Querido's Uitgevers-Maatschappij, Amsterdam 1941.

Het humanisme op de Expo

Bij de opening van de Expo op 17 april kwam het woord humanisme nogal eens voor, o.a. in de rede van de koning en ook in die van de commissaris-generaal, baron Moens de Fernig. Dat kon ook gemakkelijk omdat „humanité” en „humanisme” in de Belgische taal gewone woorden zijn voor menselijkheid. In het Vlaams werd echter wel degelijk gesproken van humanisme en van humanisten.

Het is interessant die zinnen nog eens over te lezen. Uit de openingsrede van baron Moens citeer ik dan:

„Toen wij het plan maakten voor deze tentoonstelling werd besloten als motief te nemen de menselijke geest. Zeer bewust hebben wij de gebruikelijke thema's terzijde geschoven, teneinde het humanisme meer naar voren te kunnen brengen. Mogelijk klinkt dit wat overdreven, de uitvoering was echter betrekkelijk eenvoudig: wij zijn ervan uitgegaan dat ieder, die de zaken van de mens behartigt, beschouwd kan worden als humanist. Het is dan ook tegen de achtergrond van een oprechte wereldsamenwerking, dat wij met deze demonstratie van wereldkrachten en wereldproblemen, ons vertrouwen in de toekomst van de mensheid tot uitdrukking willen brengen.”

Uit de rede van de koning:

„De mensheid, is in een nieuwe fase van zijn geschiedenis getreden. Allen, die van deze tentoonstelling terugkeren naar hun land, zullen overtuigd zijn van een nieuw humanisme, voortbouwend op oudere beschavingen. Techniek alleen is niet genoeg om een beschaving te vormen. Om een element van vooruitgang te wezen, is nodig een gelijktijdige ontwikkeling van de moraal, van onze bereidheid gezamenlijk constructief werkzaam te zijn.”

En tot slot een citaat uit de doelstellingen:

„Wij willen aantonen dat wetenschap tot doel

heeft de verheffing van de mens, zijn bevrijding uit de slavernij van de natuur en de openlegging van de natuurkrachten aan de menselijke geest, teneinde het leven rijker en gelukkiger te maken. Door de techniek is de mens zich beter bewust geworden van zijn bestemming en het is de wetenschap die de wereldsamenwerking heeft mogelijk gemaakt. Wetenschap en techniek zijn bevrijdende krachten gebleken, zodra de mens getoond heeft begrip te hebben voor hun waarde, naast die van traditie en cultuur, als gelijkwaardige elementen in de totale menselijke activiteit.”

Natuurlijk, dit zijn feestredenaties, wat mag men er van geloven? Dat daargelaten, is het niet interessant te kunnen vaststellen dat voor een manifestatie zoals deze Expo, de termen „humanité” en „humanisme”, blijkbaar onmisbaar zijn, ook voor de koning en voor de regeringscommissarissen in een rooms land? Blijkt daar niet uit, dat de geestesstroming van het humanisme veel breder is dan het straaltje humanisme in ons verbond?

Wij hebben de tijd mee. Wij zullen aan de bewustwording van dit humanisme met succes kunnen meewerken mits we niet blijven zitten in het smalle gootje van ons verbond, maar ons durven wagen in die brede en wilde stroom van het maatschappelijk leven anno 1958, waar de bereidheid tot een ondogmatisch humanisme zo enorm groeiende is.

Het Vaticaan en ook de protestante kerken waren elk met een paviljoen op de Expo vertegenwoordigd. Hoeveel paviljoens waren er echter wel aan te wijzen waar de idee van het humanisme letterlijk van uitstraalde? Ik noem in dit verband de hele sector Wereldsamenwerking; heel veel in het paviljoen Wetenschap, vrijwel in elk paviljoen waar de menselijke verhoudingen, de moderne idealen van eerbied voor het leven en menselijke waardigheid (op z'n zondags) werden behandeld; het grootste deel van die prachtige tentoonstelling „Vijftig jaar

Lezingen voor de radio

26 oktober, 9.45 uur (VARA): H. J. J. Lips over: „Tien jaar Humanistisch Thuisfront – de vlag uit ... of niet?”

2 november, 9.45 uur (VARA): dr. J. P. van Praag over: „Het Australisch cricketteam”.

9 november, 9.45 uur (VARA): prof. dr. J. J. Fahrenfort over: „Nationalisme en humanisme”.

De tekst van deze lezingen is verkrijgbaar bij het Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht, door storting of overschrijving op giro nr. 30.49.60 of door insluiting van f 0,25 aan geldige postzegels.

moderne kunst”. Is het u opgevallen dat in het zoveel gehoorde „poème électronique” van Le Corbusier in het Philipspaviljoen, aangegeven staat „goden door mensen gemaakt” in plaats van „mensen door goden gemaakt”, zoals de christelijke opvatting dat eigenlijk wil?

Heeft men het symbool begrepen van de geopende hand, die eerst ontvangt en later doorgeeft, waarbij de verantwoordelijkheid van onze maatschappij geheel gelegd wordt bij de mens en bij de mens alleen, die deze maatschappij vormt?

De architecten en ingenieurs, die de modernste paviljoens als beste bijdrage van hun land hebben gebouwd en ingericht, de zakenmensen die het geval moesten exploiteren, zij blijken vervuld te zijn van de idealen van het humanisme, ook al zal een deel van hen door traditie nog wel gebonden zijn aan een of andere godsdienstige organisatie. Zo'n wereldtentoonstelling is een spiegel van de tijd; de inspanning is te groot om de realiteit te ontgaan en zich te verschuilen, zoals wel het kleine Thailand met z'n gouden tempeltje nog kon doen, in een vertoning van sacrale symbolen, die al lang niet gemeengoed meer zijn en die de meerderheid van de mensen ook niet meer accepteert. Vandaar dat bij alle vertoningen die er op de Expo te zien waren, goede en slechte, er geen waren die, door godsdienst of door politiek, tweedracht zouden kunnen veroorzaken bij een internationale manifestatie als deze. Militaire parades waren gelukkig om die reden al geheel taboe. Rekening houdend met mohammedanen, boedisten, Joden en ongodsdienstigen onder de deelnemende volken, kwam zomin de rooms-katholieke als de protestantse kerk in het openbaar aan bod. Bleef over te belijden het gemeenschappelijke, al-menselijke ideaal van deze tijd, het humanisme. De organisatoren van de Expo mogen om deze ruimheid van geest wel geprezen worden.

Spreek liever van goede zakenlui, zullen sommigen zeggen. Akkoord, maar stelt u zich het gekrakeel in ons verzuilde Nederland eens voor wanneer wij zo'n Expo zouden mogen organiseren. Het liep al mis bij de ruzie over de zondagsrust.

De Expo is nu voorbij. Veertig miljoen mensen hebben de nieuwste bouwconstructies bewonderd of verafschuwde, de laatste vindingen gezien of genegeerd; genoten van kleuren, van het waterspel en van het bonte gezelschap. De Belgen hebben weer eens getoond te kunnen organiseren, improviseren en manoeuvreren, zo, dat elke natie mee kon doen. Hun ruimheid van geest hierbij mag een voorbeeld zijn voor Europa, dat zich verenigen moet en waarbij de humanistische gedachte wel eens de grootste gemene deler, het meest algemene ideaal zou kunnen blijken te zijn.

JOH. JANSEN

Goden door mensen gemaakt

Godsdienst en Volksgezondheid

Onder het kopje „Godsdienst en volksgezondheid”, lezen wij in „de Vrijdenker” van 7 juni:

„Een onzer geestverwanten, een medicus, vestigde onze aandacht op een onlangs in druk uitgegeven dissertatie over Ziekenhuisopname en maatschappelijke omstandigheden. Dit geschrift is opgenomen in de reeks „Elementen voor de kennis der Volksgezondheid” van de uitgeverij Van Gorcum en Comp. te Assen en geschreven door de arts Dr. L. P. Bruijtel. Deze is controlerend arts, belast met de ziekenhuisopname bij een der ziekenfondsen in het oosten van ons land. Voordien is hij als medicus werkzaam geweest in de tropen, waar het verband tussen ziekte en maatschappelijke omstandigheden klaarblijkelijk is. Thans werkzaam onder een ander economisch klimaat waar de maatschappelijke omstandigheden naar verhouding veel gunstiger zijn, is hij tot de overtuiging gekomen dat er ook onder maatschappelijk veel gunstiger omstandigheden situaties zijn die spanningen veroorzaken welke tot ziekte kunnen leiden.

Aan de hand van het hem ter beschikking staande materiaal heeft hij een uitvoerig onderzoek naar die oorzaken ingesteld. Aanvankelijk lag het niet in zijn bedoeling, daarin ook religieuze invloeden te betrekken. Hij merkt op dat de gegevens van de volkstelling over de godsdienstige gezindte de levensovertuiging niet geheel dekken. Lang niet allen die opgeven tot een kerkgenootschap te behoren nemen actief aan het godsdienstige leven deel. Bovendien leek het hem buiten het bestek van zijn studie te vallen „om beoordelingen op te stellen in hoeverre het ene kerkgenootschap een geestelijk keurslijf, eventueel dwangbuis betekent tegenover het bikini van een ander”. (Blz. 43) Doch een dagbladartikel (N.R.Ct. van 12-3-'54) wijzigde zijn mening. Volgens dit artikel zou in Amerika gebleken zijn „dat bij het rooms-katholieke volksdeel minder neurotische stoornissen voorkwamen dan bij de rest van de bevolking. Dit was de inleidende verklaring voor de mededeling, dat een Zweedse dominee, Ottersen, de biecht wilde invoeren, omdat hij ervan overtuigd was, dat in de biecht een catharsis (reiniging - B.) opgesloten ligt, die hij verantwoordelijk achtte voor het door hem genoemde verschijnsel. Mijn pogingen om met deze dominee in contact te komen en om de lectuur over een en ander te verkrijgen, hebben niets opgeleverd. Nochtans leek het mij de moeite waard om na te gaan, of in de ziekenhuisopnamen voor neurotische syndromen (ziektebeelden - B.) het rooms-katholieke volksdeel ten opzichte van de rest van de bevolking significant (beduidend - B.) in de minderheid is”.

Al dus heeft Dr. Bruijtel in zijn boek ook een hoofdstuk over KERKGENOOTSCHAP (blz. 120-122) opgenomen. Hij erkent dat een verdeling van het ziekenhuisgebruik naar kerkgenootschap een ruwe schatting moet blijven, doch uit de 5918 formulieren voor ziekenhuisopname, waar het kerkgenootschap op was ingevuld, viel wel een en ander af te leiden. Vergeleken met de gegevens van de volkstelling van 1947 bleek b.v. dat de ziekenhuisopname van Ned. Hervormden en rooms-katholieken resp. 3 en 4 pct. hoger lag dan het bevolkingspercentage. Voor de Gereformeerden was het percentage gelijk, terwijl de groep Geen godsdienst 7 pct. lager lag.

Hij vervolgt dan:

„Het hier naar voren komende verschil is min of meer verrassend. Er heerst een nogal gevestigde mening, dat een positief godsdienstig leven voor de mens dermate leidinggevend zou zijn, dat de vele onevenwichtigheden en klein-

heden, die zo vaak de directe aanleiding zijn tot het inroepen van medische bijstand, hier minder frequent zouden voorkomen. Buma schrijft: „De invloed van de levens- en wereldbeschouwing op het aantal aandoeningen, waarvoor men zich onder medische behandeling stelt, is duidelijk gebleken. De uiterst rechts georiënteerden consulteerden het minst, toenemende vrijzinnigheid („linksverschuiving”) gaf een toenemend aantal aandoeningen en verrichtingen te zien”. Hoewel in het geciteerde artikel niet is na te gaan, in welke mate deze politiek-religieuze linksverschuiving een op zichzelf staand kenmerk van de bevolking is, moeten we wel aannemen, dat het criterium niet, evenmin als in mijn onderzoek, vrij te maken is van talrijke bijzaken. Het is in het geheel niet onmogelijk dat bijzaken bij nader inzien misschien van grote betekenis zouden blijken te zijn.

Het is niet goed mogelijk uit de mij ter beschikking staande gegevens een verder inzicht te krijgen hoe het verschil tussen „geen” en de kerkgenootschappen ontstaat. Wel blijkt dat er zeker geen betekend verschil in opnamebehoefte voor geestesstoornissen waar te nemen valt tussen protestanten en rooms-katholieken. (Dit slaat op het hierboven genoemde veronderstelde gevolg van de biecht - B.)

Gerekend naar de eerder genoemde normen worden er plaats voor geestesstoornissen:

N.H.	1 opname per 390 bevolkingsleden
R.K.	1 „ „ 453 „
Geref.	1 „ „ 373 „
„Geen”	1 „ „ 794 „

Het is niet goed te begrijpen of deze opvallende verschillen in ziekenhuisopnamebehoefte reëel zijn. Moeten we aannemen dat onder de a-religieuze mensen minder-geestelijk gestoorden voorkomen dan onder de religieus ingestelden? De niet-religieus ingestelde mens frequenteert althans in aanzienlijk mindere mate het ziekenhuis. Kan het zijn dat het met de paplepel ingeven van begrippen als Vagevuur, Hel, Verdoemenis een grotere angst voor de dood doet ontstaan? Zo gezien zou het verklaarbaar zijn, dat deze factor minder doorwerkt in de „minor ailments” (kleinere ongesteldheden - B.) van de huisarts (Buma) dan in de ernstiger situaties, waarin dood en leven in het geding komen. Op zijn minst ligt hier een problematiek, die om verder onderzoek vraagt en die zeker niet is uitgeput met studies als die van Nolle „Arts en Predikant” of Faber „Over ziek zijn”.

Inderdaad ligt hier een problematiek die een nader onderzoek zou wettigen. Er blijkt een duidelijk verschil tussen de waarnemingen van deze arts, die met ziekenhuisopnamen, dus in het algemeen met ernstiger ziektegevallen te maken kreeg, en die van een andere arts, Dr. Buma, die zijn waarnemingen uit de huisartsenpraktijk, de lichtere gevallen dus, putte. Ook kloppen deze waarnemingen niet met de beweringen van predikanten. Behalve de hier gestelde vraag of bepaalde godsdienstige leerstellingen en het „geestelijke dwangbuis” dat daarmee verband houdt de geestelijke nood eerder bevorderen dan opheffen is er nog een andere die in dit onderzoek mede betrokken dient te worden. Het is n.l. niet onmogelijk dat het secularisatieproces tevens een selectie inhield. Onder degenen die de kerken de rug toegekeerd hebben zou het aantal geestelijk evenwichtigen uiteraard groter kunnen zijn dan onder hen die bleven hangen. Het nemen van een zelfstandige beslissing, wat het losmaken van godsdienstige invloeden toch eigenlijk is, behoort niet tot de eigenschappen van geestelijk zwakken en debielen.

MENS EN WERELD

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: dr. H. Bonger
Redactiesecretaris: H. P. Danz, Schie-
weg 87c, Rotterdam, telefoon 80641
Administratie, abonnementen en ad-
vertenties: Oudegracht 152, Utrecht,
telefoon 10163; postgiro 304960 t.n.v.
Humanistisch Verbond, Utrecht
Advertentietarieven op aanvraag.
Kleine advertenties f 0,20 per woord
Abonnementsprijs voor leden van het
Humanistisch Verbond f 5,— per jaar,
voor niet-leden f 7,50, buitenland f 8,—;
losse nummers f 0,30.

Mens of mof?

Het speelde zich af op het station in Luik. Aan de ene kant een trein met Belgisch-Vlaamse soldaten richting Duitsland, aan de andere kant een trein richting Ardennen, Bazel en verder. Uit het raam van deze laatste trein hing een Nederlander in vakantiestemming, die het volgend gesprek begon:

„Gaan jullie naar de moffen toe?” Een beetje verveeld geknik van de overkant was z'n antwoord.

„Sla die krenge maar dood,” was het luide advies aan de soldaten, waarop ook nauwelijks werd gereageerd. Hierna kwamen nog enige raadgevingen aan de trein met soldaten over zoals: „Staken, want jullie krijgt te weinig betaald,” waarna onze vakantieganger vrij onzacht het zwijgen werd opgelegd door z'n medereizigers.

Dat wekte bij de man een ietwat verbaasde verontwaardiging. Hang je daar uit je eerste klas coupé de vlotte jongen uit en dan zijn je zure medereizigers het er niet mee eens...

En dan zit je zelf te denken: Dertien tot achttien jaar heb je tijd gehad je eigen ervaringen wat te laten bezinken en te merken dat inderdaad „het leven verder gaat.” Het kostte toch zoveel moeite om dit te aanvaarden en weer iets anders te worden dan een groot brok haat voor een gedeelte van je medemens.

Dan hoor je zoiets. En je zit in de knoop. Je eerste reactie is iets van „bah, wat een onbeschaafde kerel!” of „wat een schreeuwerd” en je vergeet dan dat je zelf nog niet zo heel lang geleden zoiets nu wel niet over stations geschreeuwd zou hebben maar toch wel binnenin bij jezelf kon denken.

Hoor je nu zoiets wel over een station schreeuwen, dan kom je, ik zou bijna zeggen gelukkig, tot de ontdekking dat je je ergens een beetje schaamt.

Ik ben nog steeds niet zover dat ik, als zoveel landgenoten heerlijk vakantie ga houden in Duitsland, maar deze mentaliteit gaat me nu toch te ver.

Is het grote punt niet dat we weer kunnen gaan geloven in de enkeling, ook in Duitsland? Dat we niet meer alleen maar aan de massa - Duitser denken? Of is dat nu weer een laffe vlucht in onze eigen gedachten? Immers, zaten deze zelfde Duitsers niet als buffer tussen ons en Rusland, hoe voelden we ons dan?

Kijk, beste lezers, dit overkomt een mens met vakantie, die dus veel tijd heeft om te denken.

Er zijn onder u velen, die ook nare ervaringen hebben gehad en onze schreeuwerd misschien groot gelijk geven. Maar degene die dit schrijft en wel eens pogingen doet om eerlijk tegenover zichzelf te zijn, heeft gelukkig nog een paar dagen vakantie om verder te denken. Want uit de knoop is hij nog niet.

M. S.

Contacten van IHEU reiken tot de verste hoeken van de wereld

Het is u natuurlijk wel bekend, dat het secretariaat van de I(nternational) H(umanist) and E(thical) U(nion) in ons land gevestigd is. Natuurlijk bij het Humanistisch Verbond, aan de Oude Gracht in Utrecht. De secretaris zelf is een Engelsman, H. J. Blackham, die ook in Engeland woont. Het gewone secretariaatswerk wordt in ons land verricht, onder het wakend oog van het hoofdbestuurslid Mevrouw Terpstra die ook organisatie-secretaresse van de IHEU is. Voor de nieuwelingen onder onze lezers vertellen we er nog maar even bij, dat de Voorzitter van de IHEU, de voorzitter van het Nederlandse Humanistische Verbond is. Zo is het wel begrijpelijk, dat de laatste vergadering van het dagelijks bestuur van de IHEU in Nederland plaats vond. Op 12 september kwamen de dagelijkse bestuurders, t.w. dr. J. P. van Praag, voorzitter, H. J. Blackham, secretaris, Mevrouw A. C. Terpstra-Heinrich, organisatie-secretaresse, Prof. H. J. Müller (van the American Humanist Association) en, als waarnemer van de American Ethical Union, Dr. H. Neumann, bijeen.

Prof. Muller, de bekende geneticus en Nobelprijswinnaar, kwam voor deze vergadering even overvliegen uit Genève, waar hij deelnam aan de atoomconferentie. En hij vloog na afloop terug naar Kitbühel, waar weer een andere atoomconferentie werd gehouden (n.l. speciaal over de vraag of en hoe wij een atoomoorlog kunnen voorkomen). Prof. Muller bleef op die DB-vergadering overigens wel in de sfeer, want ook hier werd o.m. gesproken over een conferentie over het vraagstuk van de kernwapenen, namelijk over de conferentie waarop het Londense congres van de IHEU, dat verleden jaar gehouden werd, heeft aangedrongen. Op dat congres werd het initiatief genomen tot het houden van een conferentie van 30 of 40 vooraanstaande vertegenwoordigers van alle wetenschappen, welke te maken hebben met het vraagstuk van de kernwapenen. Dus niet alleen natuurkundigen, maar ook biologen, economen, sociologen en kenners van de politieke en militaire situatie. De bedoeling zou zijn te komen tot een ordening van alle gegevens welke over het vraagstuk al voorhanden zijn en een duidelijke probleemstelling teneinde op verantwoorde wijze bij te dragen aan de meningsvorming over dit zo moeilijke onderwerp.

Nu begrijpt u wel, dat aan de voorbereiding van zo'n conferentie bijzonder veel werk vastzit. Daarom kunnen wij in dit stadium er nog niet veel bijzonderheden over mededelen. Het is de bedoeling in verschillende werelddelen regionale commissies op te richten waarin deskundigen op de zoëven genoemde terreinen zitting hebben, en die de conferentie nader zouden moeten voorbereiden. In Engeland is zo'n commissie, onder de voortvarende leiding van de secretaris van de IHEU, al tot stand gekomen.

„Wat doet het secretariaat van de IHEU nu verder?” zult u misschien vragen. We zullen er maar niet aan beginnen u een nauwkeurige lijst van alle werkzaamheden te verschaffen, want die is al behoorlijk lang geworden. Maar een van de belangrijkste taken is wel het contact houden met humanisten in alle delen van de wereld. Het stimuleren tot het oprichten van humanistische groepen en verenigingen en als tussenschakel dienen voor het uitwisselen van gegevens. Zo is onlangs in Australië een humanistische groep opgericht, de Australian Humanist Association. Deze groep zal

zich officieel aanmelden bij de IHEU en om toelating verzoeken. U begrijpt, dat dit juist voor ons Nederlanders wel zeer verheugend nieuws is, omdat Australië zo'n belangrijk emigratieland voor ons is. Secretaris is de heer J. E. Faiers, 43 Station Street, Fairfield N.S.W. De contacten van de IHEU reiken tot de verste uithoeken van de wereld, waar men zo op het eerste gezicht nu niet direct humanistische groeperingen zou verwachten. Zo heeft een groep humanisten aan de Universiteit van Seoul, in Korea, contact gezocht met het secretariaat. Deze groep overweegt op het ogenblik officiële aansluiting bij de IHEU. Ook in Israël wonen humanisten die zich in een groep verenigd hebben. Zij baseren hun levensbeschouwing op de filosofie van Spinoza. In het julinumnummer van het blad van de IHEU, Information Bulletin genaamd, is een interessante beschouwing van een van hen opgenomen onder de titel Humanistic Judaism, Heritage and Task.

Op het secretariaat van de IHEU komen ook de vele humanistische tijdschriften en verenigingsorganen binnen. Wij hopen u zo in de loop van de tijd het een en ander uit die tijdschriften mede te delen. Voor deze keer wilden wij volstaan met uw aandacht te vragen voor een redactioneel artikelje in het augustusnummer van The Humanist, het blad van de Rationalist Press Association, een instelling welke nauw verwant is aan de Engelse humanistische beweging. Uit dat artikelje blijkt dat ook in Engeland de buitenkerkelijken vaak nog niet als volwaardige leden van de maatschappij worden beschouwd. De schrijver vertelt dat humanisten die adoptie vragen, de kans lopen hun verzoek te zien afgewezen, tenzij zij willen beloven dat het kind een godsdienstige opvoeding zal krijgen. En dat het mogelijk is dat zij in echtscheidingszaken, zelfs wanneer ze de onschuldige partij zijn, de voogdij over hun kinderen niet kunnen krijgen omdat ze buiten-

„Vorsten, vissers en boeren”

H. J. Friedericy's verhalen „Vorsten, vissers en boeren” spelen alle in hetzelfde decor: Indonesië, zoals de schrijver het als hoog Nederlands ambtenaar heeft leren kennen en liefhebben. Deze vijf korte vertellingen „Bloed”, „Reigerdansen”, „Bendeleider”, „De dubbele aar” en „Vazal” zijn met een opmerkelijk vermogen tot inleving in situaties en verhoudingen van de Indonesische gemeenschappen geschreven. Naar mijn gevoel is „Bendeleider” verreweg het mooiste verhaal. Friedericy laat een Indonesische bediende vertellen, hoe zijn Nederlandse meesters, met medewerking van hoge Indonesische ambtenaren, een dreigende massale godsdienstwaan-zin in een ververwijderd dorp onderdrukken. Een merkwaardig verhaal, uiterst sober en beledend geschreven.

Friedericy heeft kennelijk, ook als ambtenaar, getracht de Indonesische mens geheel te begrijpen en hem in zijn eigen-zijn te benaderen. De verhalen „Bloed”, „Reigerdansen” en „De dubbele aar” doen ons Indonesië en de Indonesiërs beleven op geheel andere wijze, dan andere Europese schrijvers deden. Daartoe hanteert Friedericy geen bijzonder idioom: zijn taal is onze dagelijkse omgangstaal, gezuiverd uiteraard van vele bijmengsels, en zo geworden tot iets, dat men afzonderlijk kan genieten. „Vorsten, vissers en boeren” is een *Querido-uitgave*.

v. S.

kerkelijken zijn. De schrijver ziet als oorzaak van al dit soort discriminatie de diep ingewortelde overtuiging, dat moraal niet zonder godsdienst kan bestaan en dat men een kind moraal zou kunnen bijbrengen in godsdienstlessen, op dezelfde wijze waarop men het kind ook aardrijkskunde en rekenen bijbrengt (de schrijver doelt daarbij speciaal op het verplichte godsdienstonderwijs op school). Maar, zegt de schrijver, men vergeet daarbij de psychologische waarheid, dat het in deze zaken niet gaat om wat men het kind voorpreekt maar om wat men het voorleeft. De grondslagen van het karakter worden gelegd in een levensfase, waarin de vragen van geloof en ongeloof nog in het geheel niet aan de orde zijn. En daarbij gaat het niet om wat de opvoeder gelooft of niet, maar om wat hij is en hoe hij leeft.

De mens in het bedrijf

II.

Vergiftiging of vergiftigd?

En stralende zomerdag. De arbeidsdag was reeds meer dan een uur oud, toen Marinus, die altijd op tijd was, nog niet op zijn werk was verschenen en zich ook niet ziek had gemeld.

Even later een telefoontje van het politiebureau. Marinus was op het bureau. Er zouden aanwijzingen zijn, dat hij gepoogd had zijn vrouw en schoonzuster te vergiftigen. Het klonk ongelofwaardig van deze rustige werker.

Maar ja, een mens is thuis wel eens anders dan in het bedrijf. Per slot van zaken weet je in het bedrijf zo weinig af van wat er thuis gebeurt.

Het opgenomen contact met zijn familie gaf het volgende resultaat. Marinus, zijn vrouw en twee kinderen woonden in bij haar ouders. De schoonzuster, die regelmatig bij haar moeder kwam, bracht ook uren door bij de vrouw van Marinus. Herhaaldelijk gebeurde het, dat wanneer Marinus thuis kwam zijn vrouw met haar zuster weg waren en hij voor het eten voor zich en de kinderen moest zorgen. Dat was ook gebeurd op de dag vóór hij niet op zijn werk verscheen. Van het door Marinus klaargemaakte eten hadden ook zijn vrouw en schoonzuster gegeten, die enkele uren daarna heftige maagkrampen kregen. Deze krampen hadden zijn vrouw niet belet het huis te ontvluchten en naar haar zuster te gaan, die dezelfde verschijnselen had. Een aanklacht bij de politie volgde en Marinus werd meegenomen naar het bureau.

De volgende dag was Marinus weer op zijn werk. Uit het politieonderzoek was gebleken, dat hij volstrekt onschuldig was, de beide dames hadden bij hun stadsbezoek nogal veel gesnoept. De spijsverteringsstoornissen vonden hierin hun oorzaak. Maar het huwelijk had een deuk gekregen. De vrouw, onder invloed van moeder en zuster, geloofde niet aan de onschuld van haar man en Marinus voelde er niets voor om verder te gaan met de vrouw, die hem wantrouwde en aanklaagde bij de politie.

Een huwelijk in duigen?

Marinus en zijn vrouw kwamen een avond praten. Een langdurig en moeizaam gesprek met als slot: zij hadden elkander zo lief en... tranen om de verzoening. Het is al een paar jaar geleden gebeurd en nog leven zij gelukkig met hun kinderen. Alleen... de schoonzuster komt de deur niet meer in. K.

IK denk er ZO over

Humanistisch Thuisfront te slap?

Mag ik even een opmerking maken naar aanleiding van het artikel over het werk onder de militairen van 9 augustus j.l.?

In 1954 heb ik ook een bezinningsbijeenkomst in de Ark meegemaakt. M.i. is het zeer waardevol wat het Humanistisch Verbond de militairen aanbiedt en ik heb dan ook heel wat opgestoken in die drie dagen. Over één ding heb ik me echter verwonderd en dat is de slappe houding die tegenover de kerken aangenomen werd. Ik ben weliswaar geen beeldenstormer, maar als men het soldatenblaadje „Salvo” eens inkijkt, dan wordt de humanist op een zeer onchristelijke manier in het verdomboekje gezet. Dit gebeurt dan meestal op een laag bij de grondse en stuntelige wijze, die bij de eenvoudige katholieke jongens wel inslaat.

Hier moet eens op gereageerd worden. Om de lieve vrede te bewaren kan men veel vergeven, of vergeten maar om steeds de houding van Onze Lieve Heer aan te nemen en ook de andere wang aan te bieden als men al een tik op de ene heeft gehad is toch wel wat veel vergegd. In dienst heb ik ook niet nagelaten mijn overtuiging duidelijk aan anderen te laten blijken en vaak op een misschien al te agressieve manier.

De Heer Lips, die als ik me niet vergis een religieus humanist is (wat deze benaming inhoudt zou ik graag eens duidelijk in Mens en Wereld omschreven zien) paste wel op een meer rationeel standpunt aan bod te laten komen en toen iemand hem op de bijeenkomst vroeg hoe het Verbond t.o.v. de homosexualiteit stond glipte hij als een aal van dit onderwerp af. Of erin 1958 een andere wind waait weet ik natuurlijk niet maar het is wel duidelijk dat het Verbond bang is het militaire gezag tegen zich in het harnas te jagen en zodoende wordt zo'n bijeenkomst een slap aftreksel van wat het had kunnen zijn.

De medewerking van de officieren laat meestal niets te wensen over als het om deze bijeenkomsten gaat. Dat haalt u de kokkoek. Er zijn vastgestelde orders wat betreft deze bijeenkomsten. Als de officieren tegen deze orders gaan handelen, kunnen ze last krijgen. Ik kan u met mijn hand op mijn hart verklaren, dat er t.o.v. de niet gelovigen of beter gezegd de onkerkelijken een discriminerende houding wordt aangenomen. Verplichte geestelijke verzorging of anders toiletten schoonmaken is in verscheidene onderdelen voorgekomen. Geestelijke verzorging is dienst. Leest u de artikelen van de krijgstuicht maar eens na. Ik weet het nummer na al die jaren niet meer, maar als ik me niet vergis is het nummer 1 of 2. Daar wordt God met name genoemd. Ontheffing kan men wel krijgen, maar dat gaat ook met vijven en zessen. Deze gang van zaken is wel bekend. Dat ik nu bepaald medewerking van bovenaf heb gehad om een vrijstelling te krijgen kan ik niet zeggen.

Het gehele apparaat van de geestelijke verzorging zit trouwens belabberd in elkaar. De situatie van dominees en aalmoezeniers in militair uniform en dan nog met een rang van minstens kapitein (anders hebben de heren geen gezag) is al belachelijk. Dat het Humanistisch Verbond met dit ondemocratische clericale militaire apparaat wil samenwerken moet het zelf weten, maar altijd de kool en de geit sparen omdat men bang is zijn positie te verliezen is foutief. De geestelijke verzorgers van kerkelijke zijde doen niets liever dan de humanisten belachelijk te maken. Serieuze gedachtenwisseling is in grotere kring bepaald onmogelijk.

Voor al van katholieke kant probeert men dan je zo vlug mogelijk op een meestal onelegante manier beentje te lichten. Ben je echter met zo'n geestelijk adviseur alleen, dan gaat het al heel anders. Dan worden het plotse-ling gentlemen en dat kunnen ze, dan zijn want ze hoeven hun prestige tegenover de troep niet op te houden.

Mijn reactie is een beetje lang uitgevallen en ik weet niet of misschien een gedeelte van dit epistel voor plaatsing in aanmerking komt. Zo ja, wilt u dan alleen mijn initialen H. K. vermelden?

H. K.

Commentaar

Ik wil gaarne enige opmerkingen n.a.v. het bovenstaande maken. Of ik in staat zal zijn de auteur van het ingezonden stuk van zijn ongelijk te overtuigen betwijfel ik zeer maar er zitten enige punten in zijn brief die van algemeen belang zijn en daarom in ieder geval een beantwoording waard zijn.

1. De schrijver heeft in 1954 deelgenomen aan een bezinningsbijeenkomst voor militairen op De Ark en schrijft dat „het zeer waardevol is wat het Humanistisch Verbond (iedere keer als de schrijver zegt Humanistisch Verbond bedoelt hij Humanistisch Thuisfront) de militairen aanbiedt en dat hij in die drie dagen heel wat opgestoken heeft.”

Daarvan wordt dezerzijds met dankbaarheid kennis genomen.

2. Het is des te verwonderlijker dat de schrijver daarna een paar pertinente onwaarheden over de bijeenkomsten van het Humanistisch Thuisfront neerschrijft. Als ik zijn woorden nog even precies mag aanhalen: „De heer Lips paste wel op een meer rationeel standpunt aan bod te laten komen en toen iemand op de bijeenkomst vroeg hoe het Verbond stond t.o.v. de homosexualiteit glipte hij als een aal van dit onderwerp af.”

Nu weet ik natuurlijk niet meer wat er in een bepaalde bijeenkomst in 1954 tijdens een of ander gesprek gebeurd is. Maar één ding is zeker, en alle militaire deelnemers aan deze bijeenkomsten zullen dit kunnen en willen getuigen, de deelnemers aan een bijeenkomst, ook in 1954, stellen zelf de onderwerpen van discussie vast, zonder enige beïnvloeding mijnerzijds, en daarbij is verschillende keren gesproken over de betekenis van het rationalisme en over de rationele stromingen in het humanisme. Ook over het probleem der homosexualiteit is enkele keren gesproken, erg vaak is dit onderwerp echter door de deelnemers niet aan de orde gesteld. Als dus in de bijeenkomst die de briefschrijver heeft meegemaakt door de deelnemers het onderwerp van de homosexualiteit aan de orde is gesteld, dan ben ik er zeker van dat het ook besproken is. Tenzij het door gebrek aan tijd zou zijn vervallen maar ook dat is dan de wil van de deelnemers zelf geweest, deze stellen n.l. niet alleen de onderwerpen vast maar ook de volgorde waarin deze zullen worden behandeld.

Tenslotte is het natuurlijk mogelijk dat het onderwerp homosexualiteit niet door de deelnemers aan de orde is gesteld maar dat tijdens een discussie over een ander onderwerp plotseling door één van de deelnemers een vraag over homosexualiteit zou zijn gesteld en dat ik die op dat ogenblik zou hebben afgesneden als zijnde buiten de orde van het gesprek maar ik kan me niet voorstellen dat ik dat gedaan zou hebben

zonder de vraag aan de groep te stellen of ze alsnog dit onderwerp in het programma zou willen opnemen, dat is n.l. mijn gewoonte in zo'n geval.

Het lijkt me dus dat de briefschrijver hier zijn fantasie wat al te dartel heeft laten rondspringen.

3. Merkwaardiger is het nog dat de briefschrijver meent ook een oorzaak te kunnen aanwijzen voor mijn vermeende houding n.l. vrees voor het militair gezag. Wel, de briefschrijver zal het wel niet geloven maar ik ben voor de inhoud van de op De Ark uitgeoefende „geestelijke vorming” slechts verantwoording schuldig aan het H. B. van het Humanistisch Thuisfront en aan niemand anders. Voor zover mij bekend is er ook nog nimmer een militaire of burgerlijke autoriteit geweest die naar de inhoud van ons werk heeft geïnformeerd anders dan in een vriendschappelijk gesprek en gedreven door een echte belangstelling.

4. De briefschrijver vermeldt van zichzelf dat hij in de militaire dienst zijn overtuiging duidelijk aan anderen heeft laten blijken en vaak op een misschien al te agressieve manier.

De vorm van zijn huidige brief lezend ben ik geneigd dit te geloven. Het is duidelijk dat hij gaarne zou zien dat ik zijn methode zou overnemen in de bijeenkomsten op De Ark.

De Ark is echter geen anti-godsdienstig of anti-kerkelijk centrum, het is een Vormingscentrum met het doel de deelnemers te stimuleren tot bezinning op levensvraagstukken en levenswaarden. De sfeer van deze bezinning is humanistisch in deze zin dat ze een beroep doet op het zelfstandige denken van de deelnemers, op hun wil tot vrije meningsvorming en meningsuiting en op hun gevoel voor verdraagzaamheid.

Wij maken dus geen propaganda voor of tegen het humanisme noch voor of tegen kerken of godsdienst, wij trachten te stimuleren tot persoonlijke overdenking en bezinning. Het moet in De Ark zo zijn dat een ieder zich er thuis kan voelen ook als hij geen humanist is. Natuurlijk moet het ook zo zijn dat de deelnemers, als ze dat zelf wensen, en dat is vaak het geval, een goed inzicht krijgen in het humanisme. Daar zorgen we ook voor. Er is dan geen sprake van dat eenzijdig een religieus humanisme belicht zou worden. Er wordt dan een uiteenzetting gegeven van de algemene principes van het humanisme. Indien de groep daarvoor belangstelling vertoont wordt dan verder enig inzicht gegeven in de verschillende stromingen binnen het humanisme. Vaak is het dan echter zo dat de deelnemers met het begrip rationeel humanisme niet zoveel moeite hebben, de term religieus humanisme ligt hen echter minder gemakkelijk, zodat daarbij vaak enige verdere toelichting noodzakelijk is. Hoe weinig we in deze toelichting blijkbaar soms slagen blijkt uit het verzoek van de briefschrijver om in Mens en Wereld nog eens een uiteenzetting te mogen ontvangen van het begrip religieus humanisme.

5. De briefschrijver verwijt ons dat we samenwerken met dominees en aalmoezeniers. Ik mag hier mededelen dat deze samenwerking overigens uit niets anders bestaat dan uit een prettige en vriendschappelijke verhouding tot de directies van Waalheuveel en Beukbergen (kath. en prot. vormingscentra) en tot die dominees en aalmoezeniers met wie ik door mijn werk te maken krijg.

Zou de briefschrijver nu werkelijk willen dat ik opzettelijk onvriendelijk tegen deze mensen deed omdat ze – katholiek of protestant zijn? Ik zou willen zeggen: Kom nou, de schrijver moet minstens ongeveer 25 jaar zijn, het wordt heus tijd dat hij op dit punt wat volwassener denkbeelden krijgt.

6. Ja maar, er zijn godsdienstige geestelijke verzorgers die opzettelijk humanisten belachelijk maken. Dat de schrijver dan met feiten komt. Ik ben bereid als hij een evident voorbeeld kan noemen van het belachelijk maken van humanisten of humanisme door een aalmoezenier of veldprediker er een scherp afkeurend artikel

De innerlijke wereld van het kind

De innerlijke wereld van het kind door Frances G. Wickes, ingeleid door C. G. Jung, vertaald door Dr. El. Camerling. Uitg. L. J. Veen's Uitgev. Mij, Amsterdam.

Telkens, wanneer de redactie van M. en W. mij de bespreking van een boek op het gebied van de psychologie vraagt, rijst bij mij het probleem, of het zin heeft leken aan te sporen populair-wetenschappelijke werken op dit terrein te bestuderen.

In ieder geval lijkt mij de discussie tussen de verschillende scholen waardeloos voor de leek, wanneer hij dit soort boeken ter hand neemt om de weg te vinden in eigen doolhof van moeilijkheden en onzekerheden.

De mens in nood, zoals hij tegenwoordig modieus genoemd wordt, heeft niet veel aan de ruzies van Freud, Jung, Adler en consorten, ja, hij zal er eerder verontrust en verward door worden.

Hetzelfde geldt voor driekwart van de psychologische theorieën en de psychologische hypothesen. Het heeft weinig nut te weten dat de mens volgens de ene onderzoeker door Eroos en doodsdrijf beheerst wordt, volgens een ander door machtsverlangen, of men oedipale en pre-oedipale activiteiten moet onderscheiden en welke waarde men zal dienen te geven aan het collectief onbewuste. Van waarde lijkt mij echter dat men in deze boeken vaak grote stukken levenservaring neergelegd vindt, empirie. Het geeft ons dus net als de literatuur dat menigmaal doet de kans andere mensen te zien, te volgen en wij kunnen overdenken en op ons in laten werken, hoe anderen in moeilijkheden kwamen, hoe zij geholpen werden enz. enz. Waarom heeft dit waarde? Niet omdat we de illusie mogen koesteren dat wij gewapend door kennis omtrent andere mensen, daardoor makkelijk eigen fouten zullen kunnen vermijden, zo eenvoudig is het helaas niet!

Het klassieke „ken u zelf” is nog altijd geldig en heeft nog altijd betekenis als één van de diepste levenswaarheden, mits wij het niet zuiver logisch-verstandelijk opvatten. Wanneer „ken u

zelf” opgevat wordt als een aansporing tot piekeren, tot krampachtige zelfontleding, mist het zijn effect. Wanneer het echter als een wenselijkheid tot open aandacht voor de eigen spanningen opgevat wordt, kan het heilzaam werken. Heilzame zelfkennis vraagt ontspanning, vraagt ongericht luisteren naar wat er in ons en ook in anderen omgaat. Het vraagt luciditeit, wakker zijn met vermindering van gespannen opzettelijkheid. (Zoals de moderne opvoeder geduldig wacht op een gevoelige periode), zoals de psychoanalyticus zijn patiënt probeert bij te brengen wat „vrij” associëren is, zoals Krishnamurti spreekt over „awareness” en „alert passivity”).

Ook dit kan de leek soms leren uit een populair-wetenschappelijk boek: de ene onderzoeker meer, de andere minder laat iets merken van deze luisterende houding, waarbij men zonder partij-kiezen zijn oren en ogen de kost geeft. Het is duidelijk, dat veel goede boeken hetzelfde in romanvorm geven, eventueel in versvorm.

Tenslotte brengen de populair-wetenschappelijke boeken op psychologisch terrein vaak een stuk levensbeschouwing. Dit geldt niet alleen voor de schrijvers van confessionele huize, maar ook voor mannen als Freud, Adler en Jung. Het zou te ver voeren dit in details uit te werken, maar er is reeds veel over geschreven: het is vrijwel uitgesloten over psychologie te schrijven zonder dat men op een of ander manier blijkt geeft een bepaalde kijk op de mens, op de wereld te hebben. Niet zonder redenen werd en wordt Freud in rooms-katholieke kringen geweerd en niet zonder redenen stelt men in Rusland geen papier beschikbaar voor de druk van zijn geschriften. Freud's levensbeschouwing droeg nu eenmaal een strijdustig en kritisch-individualistisch karakter. Zijn invloed is echter zeer groot.

Voor vele moderne mensen is een levensbeschouwing, gehuld in de toga van de wetenschappelijkheid, bijzonder overtuigend en boeiend. Des te meer wanneer de lezer als het ware herboren wordt door zich te verdiepen in psychologische beschouwingen, waarin hij zichzelf te-

rugvindt: voor velen moet het een bevrijdende werking hebben te constateren dat ook zij deel hebben aan het collectief onbewuste, waar de vereerde leider zo fraai over geschreven heeft, dat ook zij door diepgewortelde seksuele verlangens bewogen worden, dat ook zij door „Übermensch”-idealen gedreven worden.

Het boek dat ik dit keer voor u bespreek is van een leerling van Jung afkomstig. Men vindt er zowel de voordelen als de nadelen van deze categorie boeken in terug. Men vindt er de onvermijdelijke discussie met Freud in, men vindt er de hypothesen en theorieën van Jung in (zelfs wanneer deze niets met kinderen te maken hebben). Men vindt er levensbeschouwelijke tendenties in, maar men vindt er gelukkig ook een flink stuk empirie in, levensgeschiedenissen van kinderen, van ouders en van gezinnen. Bijzonder interessant zijn schr.'s beschouwingen over de onderlinge verhouding en de diepere conflicten en spanningen van ouders, die door de kinderen op vaak onbegrijpelijke wijze aangevoeld worden.

Het is weer hypothese, wanneer de leerling van Jung hierbij de intuïtie te hulp roept, want al zal ik niet ontkennen dat zo iets bestaat, zeer vaak wordt men getroffen door de domme wijze waarop sommige ouders hun kinderen als dove en blinde imbecielen behandelen. In de moderne woning zijn de muren dun en onze gezichten verraden ons heel gemakkelijk (hoeveel mensen kunnen hun emoties werkelijk verbergen?); het complicerende is voorts dat kinderen wel „ruiken” dat er iets aan de hand is in het gezin, maar dat zij zich zeer vaak vergissen in hun veronderstellingen omtrent de ware toedracht van zaken. Dit heeft fatale gevolgen.

Treffend is in ieder geval dat de ervaring van deze psychologie leerde dat men door behandeling van de ouders er in kan slagen zwaar gestoorde kinderen weer in het gareel te brengen. Dat deze behandeling vaak uiterst moeilijk is laat zij zo nu en dan doorschemeren.

Wanneer een leek dit en vergelijkbare boeken gaat lezen zou ik hem willen raden, discussie, theorie en hypothese zoveel mogelijk over te slaan, doch alle aandacht te besteden aan de empirie, aan de ervaringen. Niet dat de ervaringen van een ander ooit direct toepasbaar zijn! Maar als men leert te kijken naar kinderen en mensen, krijgt men misschien langzamerhand iets van die waakzame, ontspannen en verhelderende aandacht, waar ik boven over schreef en waarmee wij ook ons zelf wat verder kunnen brengen op onze levensweg.

V. W. D. SCHENK

over in M. en W. te schrijven (als de redactie het goed vindt), ik ben bereid zulk een feit voor te leggen of te laten leggen aan hoofdaalmoezenier, hoofdvelddprediker en aan de minister van oorlog. Maar kent de schrijver zulke feiten? Of heeft hij door zijn eigen al te agressieve optreden een bepaalde aalmoezenier of veldprediker verlok tot uitingen die begrijpelijk worden vanuit de situatie?

Ik heb nog nimmer een aalmoezenier of veldprediker ontmoet die het humanisme belachelijk maakte. Het lijkt me wel waar dat sommige aalmoezeniers en veldpredikers te weinig van het humanisme weten en er dan over sprekende soms tot belachelijke uitspraken komen maar dat is iets anders dan het opzettelijk belachelijk maken. Ik ben zelf uitgenodigd om in G 3 een artikel te schrijven over de figuur van Christus. Ik heb daarbij geen doekjes gewonden om mijn opvatting over kerk en godsdienst. Het artikel is zonder enige wijziging opgenomen (G 3 is een katholiek blad voor militairen)

Eigenlijk ken ik maar één feit dat in de richting van de briefschrijver wijst n.l. enkele artikelen in het blaadje dat de naam draagt van Actie-radius. Daarop is indertijd in Mens en Wereld gereageerd. Dat blaadje (Actie-radius) is

echter niet bestemd voor militairen.

Bovendien is er, jaren geleden, eens een merkwaardig artikel in Salvo geweest. Daar is, ook in katholieke kring, heel wat over te doen geweest, ik lees Salvo niet al te regelmatig maar ik geloof niet dat zulke artikelen nog meer voorkomen zijn. Maar laat de briefschrijver ze noemen als hij ze weet.

7. Ik meen dat uit de brief vooral blijkt dat de briefschrijver zelf nogal agressief is en dat hij graag zou zien dat de humanistische organisaties hem daarin zouden volgen. Ik hoop dat ze dat nimmer zullen doen. De wezenlijke kracht van humanisten ligt in het feit dat we het humanisme in ons denken en doen trachten te realiseren. Dan zijn we werkelijk strijdbare mensen. En niet als we meesters worden in het uitschelden en grieven van andersdenkenden. Het feit dat sommige andersdenkenden deze methoden wel zouden gebruiken zie ik niet als een bruikbaar excuus.

H. LIPS

P.S. Als briefschrijver in het vervolg zijn gedachten wat minder „agressief” onder woorden brengt, behoeft hij de redactie niet te verzoeken om slechts zijn voorletters onder het artikel te plaatsen.

H. L.

Wil mej. M. Sieben, haar **tegenwoordig** adres bekend maken aan L. Karelsen, p/a boekhandel Davelaar te Veenendaal?

Meisje 10 j. wil graag **lieve vader hebben**. Moeder wed. 46 j. Brieven onder no. okt. 4, bureau van dit blad.

Heer te Nijmegen vraagt **beschaafde, eenvoudige huishoudster**, bij voorkeur met enig inkomen. Brieven onder no. oktober 3, bureau van dit blad.

VREDESACTIE

Radicaal Pacifistisch Maandblad

onder redactie van Dr. W. J. JONG en H. KUYSTEN

Administratie-adres: Postbus 246, Rotterdam

Postgiro 445129 • Abonnementenprijs f 5.— per jaar

Suriname instroomlijnen

Bij de Wereldbibliotheek verscheen in de reeks *De Wereld-Boog*, geschreven op initiatief van de Ndl. Stichting voor Culturele Samenwerking met Suriname van de Ndl. Antillen, een populair boekje over Suriname, getiteld: *Suriname in Stroomlijnen*. J. v. d. Walle schreef een geografisch-historische inleiding, W. Josef behandelt het grote economische Tienjarenplan en het Wageningen-project, F. Breedveld schrijft over Electriciteit in het oerwoud, R. D. Simons over Stad en Platteland, de dichter Lou Lichtveld zeer informierend over Bosnegers en Indianen, A. J. Morpurgo over Legkaart der beschaving, P. E. Coleridge over Vrouwenleven in Paramaribo, L. A. Lauriers over onderwijsproblemen, J. Leefmans over de Surinaamse studenten en hun problemen in Nederland en H. de Wit nam de politieke situatie voor zijn rekening.

Het boekje beantwoordt aan het gestelde doel, het geeft, op populaire wijze, inlichtingen over Suriname en laat geen belangrijk aspect ter zijde.

Gezien de ontstellende onkunde, die er heerst bij het allergrootste deel der bevolking over deze gebieden van het koninkrijk onder het nieuwe Statuut, verwelkomen wij dit boekje hartelijk.

Na lezing zal men geneigd zijn wat meer vertrouwen te krijgen in de initiatieven tot ontwikkeling, die eindelijk genomen zijn. De film van de koningin, is door duizenden in ons land gezien, laat men dit eenvoudige, goed geïllustreerde en geschreven boekje ook lezen. Het is de moeite waard.

B.

De kerkelijke zorgen voor hun wezen door het instandhouden van weeshuizen etc.

Buiten-kerkelijke zorgen voor hun wezen door zich aan te sluiten bij de

WEEZENKAS

Vereniging op de grondslag van het beginsel:

„Opvoeding zonder geloofsdogma”

Inlichtingen omtrent het lidmaatschap bij de Secretaris J. IJSSENEGGES, Stadionkade 51, Amsterdam

CREMATIE

Heeft u reeds een
codicil geschreven?
Wacht niet tot het
te laat is.

Op verzoek worden
codicil-formulieren
gaarne toegezonden.

VERENIGING
VOOR FACULTATIEVE
CREMATIE

Riouwstraat 186, 's-Gravenhage
Telefoon 1700-554797

LANDDAG 2 NOVEMBER

te Amersfoort van 10.30 — 16.15 uur

Onderwerp: „Het mensbeeld in de
hedendaagse kunst”

Sprekers: **ANNA BLAMAN** (literatuur)
PAUL CITROEN (beeldende kunst)

Voorzitter: Prof. Dr. Libbe van der Wal

Aanmelden en inlichtingen:

HUMANISTISCHE STICHTING

SOCRATES

Oudegracht 152, Utrecht

INDEX-BENADERINGS-POLIS

Inlichtingen omtrent deze nieuwe vorm van levensverzekering, gebaseerd op kosten van levensonderhoud, alsmede over de fiscale voordelen, wanneer U een verzekering sluit voor het einde van het jaar, verstrekt

N.V. Levensverzekering-Mij „AURORA”

Opgericht 1887

HERENGRACHT 62 - AMSTERDAM

REKENSCHAP

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT voor wetenschap en cultuur, is een onmisbaar orgaan voor allen die zich naar de geest verwant voelen met het moderne humanisme

Redactie: Prof. Dr. H. Freudenthal, F. P. Huygens, Dr. B. W. Schaper, Prof. Dr. G. Stuiveling en Prof. Dr. Libbe van der Wal.

Abonnementsprijs: f 7.50 per jaar (voor donateurs en contribuanten van Socrates en voor studenten f 6.— per jaar).

Het abonnement kan ieder kwartaal ingaan.

Gratis proefnummers kunt u aanvragen bij het secretariaat van:

HUMANISTISCHE STICHTING

SOCRATES

Oudegracht 152, Utrecht